

OKRUG VRAGOSLOVLJA?

JEDNO KRUŽNO ČITANJE »REČI U KAMENU« MOMČILA NASTASIJEVIĆA

Relja Dražić

Cetraest rimskim brojevima obeleženih pesama petog lirskog kruga, pesnik je smestio pod jedan naslov. Da li iz tog spoljašnjeg razloga ili iz neke unutrašnje zakonitosti ovog tematskog ciklusa da sa otvaranjem započne s aspektom dejstovanja celine, a ne detalja (kao određene pojedinačne pesme ili čak stih), ili zbog nečeg trećeg što pripada kontingenčiji primaoca, nakon prvog razumevajućeg čitanja doživeo sam »Reči u kamenu«, bez jasne potkrepe nekim stihovima, kao otkrivenje ili čak kao fenomenologiju davola. Doduše, i jedno i drugo u vrlo uslovnom značenju. Otkrivenje ne kao susret već samo kao doživljenu izvesnost. Pri tom bi se podrazumevalo da pesnik ne mora znati sve što pesma otvara. On probija zid po-dignute kuće, uglavljuje prozor i otvara ga, ali vidik koji potom puca pred očima dobrim je delom izvan njegove moći. On je u polju moći pesme. Utopliko i otkrivenje ne pripada više činu otvaranja prozora – ono pripada pri-zoru. Međutim, ništa ne bi bilo dalje od istine nego pomisao da je takvo pesnikovo otvaranje prozora, prema tome, nešto beznačajno – jer ono je skoro sve. Upravo je pesnik onaj koji blizu mesto na kojem će biti podignuta kuća. Već te naznake ukazuju da ova interpretacija nikako nije vodena name-nom da utvrdi korespondentno značenje pesama, da ih prevede. Možda će nekom izgledati da ona govori o njima. Ali ona govori povodom njih. Interpretacija opisuje prizor koji se nudi pogledu kroz prozor pesme. Ukoliko, pak taj opis nije proizvoljan, nego je nekako povezan sa strukturom poets-kog govora, može se reći da kroz nju govori zapravo pesma. Kod Hajdegera na jednom mestu stoji da je pesnik samo prohod – izgleda da bi se moglo dodati da je i tumač to isto, jer ako kroz onog pesma nastaje, kroz ovog ona nastavlja da govori. Govor tumača je po-govor pesme.

S druge strane, pojam fenomenologije je upotrebljen uslovno, uko-liko se ne podrazumeva struktura fenomena kojom je ovlađao (ili vrla) neki logos, tako da oni proishode jedan iz drugog i kao beočuzi formiraju nepre-kinuti lanac (čiji se početak, eventualno, podudara s još nereflektovanim kra-jem), već se iz te slike čuva samo lanac (fenomena) koji je, međutim, iski-dan, iskopan iz zemlje kao svedočanstvo prošlog života (iako je istorija možda puka izmišljotina), no koji nas, i takav kakav je, ipak ne ostavlja u sumnji da je nekoč bio zatvoren kao krug. Utoliko neki fenomeni, koji su ovde naravno pesme, dobijaju izgled samostalnosti (ponegdje možda i akci-dencije) – ali ne svi. Drugi su međusobno povezani (beočuzi što su isko-reni spojeni), a prvi i poslednji, mada odvojeni, svaki na sebi nose tragove rde drugog od njih.

S početka pomenuto dejstovanje celine, u kojem se ciklus otvara kao (uslovno) otkrivenje i fenomenologija davola, možda je, doduše, posre-dovanu pitanjem koje izaziva već sam naslov: reči koje su zakon u kamen upisuje Bog – tako kažu: govore li istinu? To je dobačeno pitanje. Odgovor bi se raskrivajući skriva u ceteraest u kug zatvorenih pesama. Ćetraesta po red, koja zatvara krug, sama je kružna, sažimajući u sebi celo kruženje i pružajući se ka novom započinjanju.

I celina koja je već dejstvovala na anticipaciju forme odgovara, dej-stvuje takođe sadržajno, pružajući i sam odgovor koji se još mora proveriti na dejstovanju pojedinačnog: dobri je Bog silepi diktator (diktira je), a davo-beše kamenorezac. Završivši posao, ostade u službi primivši pasao nadgled-nika, oka slepoga Boga.

Da bi se to proverilo, treba početi od početka. Kako, dakle, svet za-počinje?

i
i bude,
na vodi čudu,
gojazna glad,
beskrajem nebo,
nebo zar?
teško priklopi svarenje.

I jeste,
tma kotlova u kotlu.
Boga li radi pristavi vrag,
vraga li bog?

Kako sumnja raste u ovim stihovima? Smućeno belance na vatri. Duh što počivaše nad vodama nekoč učini čudo stvorivši sklad zemaljskog šara. Ali tome skladu temelj (i rimu) čini glad. Svet je samo uzajamna hrana. Prva sumnja: Zar je nebo poklopac tome kazanju? Druga: U tome kotlu, u kojem jedni za druge tušta ognjišta potpaljuju, kuva se zapravo jedan ručak. Kome se jelo pripravlja? I ko ga pripravlja? Želudac je svakako moćan. Zna li glad čime će biti utoljena. Da li, dakle, davo pristavlja za Boga ili (treća sumnja) sam Bog (kao u Bibliji s Jovom i kod Getea s Faustom) za davola u supu za-kuvava rezance?

Ali otisnimo sopl i pustimo se niz reku da bismo upoznali obale:

II
Živome živo krvavi dug,
brat brata jede,
druga drug.

Jede, a pojedene
nemanska već utroba ih vari
zle u goru krv.

Veliki se kotao sada slika iz njegove unutrašnjosti. Trebalо bi da tu bude manje svetla, ali boje su, ipak, življe. Kotao se, dakle, sjaj iznutra. O njegove se zidove odbija sjaj bezbroj potpaljenih ognjišta, uvuštreščava-jući svetlost. Njegovi su zidovi, dakle, ogledalo. Zrcalo, izum smutnika. Da li to prvi prizor niz reku potkrepljuje drugu sumnju? Potvrđuju završni sti-hovi: zlo biva gore; davo, dakle, meša papulu, a Bog dremljivi čeka s kaši-kom.

III

To tma kad muva pauku,
presitosti je
ogladneti za gladu.

I pohoti to
bolovati za skrnavljenjem.

Zadnju jer ne dovariv
čistote kap,
lazi nemoćna, plazi
niz brda ova,
niz trubuhe,
u mlaka svanuća.

Struja je pri izvoru brza i obale očas promaknu. No, ako priroda voli da se prikriba, prirodno je da početku svoje fenomenologije otkriva tek de-lič svog istinskog lika. Druga je pesma očila krvavi zakon i dodala kvasca u pretpostavku da je fenomenologija koju pratimo, fenomenologija davala.

Kojo javni oblik osvetljava treća?

Močna bića na ovom svetu nisu gladna hrane – ta presita su – već su gladna gladi, pohota je to za skrnavljenjem. Skrnavljenje ukazuje na razra-nje svetinje – ali božja bića i jesu svetinja – upravo zato što su od Boga. Čak su i brda zapravo trbusi s kojih preostala kap čistote (nevinsti) klizi u dolinu mlakih svanuća. Mlakom je čini topla smrdljiva magla od gasova pre-teškog varenja. I tako, svet koji oholom pogledu izgleda raj, kroz sočivo za kratkovidne dobija izgled pakla.

IV

Stameno
između života po zid.

Kameno
za hleb se svaki
stontao na dlanu
po žulj.

I brava,
i mimo bravu
ključ ključa u vratima vrata.

Izdaji to,
muklje se uvuče.

Voda romori i prska kroz proseke splava, obala menja lice: svet se su-žava na svet ljudi i vazduhom već vonja uskogrudnost.

Životi kruže oklopljeni neprobojnim nevidljivim zidovima. Da li su tela maske zidova? Pa se to samo (stameni) zidovi dodiruju. No, čovek je dvojno biće (zato je njegova umetnost dramatična). Nema sumnje, čovek unutar sebe komunicira sa samim sobom; ali on može to da čini samo ako je već prethodno ustanovljen model komunikacije s Drugim u spoljnom svetu. (Kad jezik ne bi bio intersubjektivno dobro, zaključak bi mogao biti i upravo obrnut!) Prema tome, metafora stamenog zida je tačna, ali nepotpuna. Zidovi su, doduše, neprobojni, ali se saobraćaj nekako ipak odvija. Ipak, već naredni stihovi upotpunjuju sliku do cele protivrečnosti. Na nit i ovde praćenog po-govora, reč hleb je čvor koji slika izistinski dodir i zajed-ničkost. Samo, mučno je da njega. Za svaki hleb po žulj.

Opstanak Ja zavisi od hleba; ali Ja je tako prokletio svoje. I neka proba da odbaci samozivost, neka razvali bravu na vratima stamenog zida, koja su vrata vratiju i otvara ih ključ koji se sam najpre mora otključati: neka pokuša – posao će mu biti uzaludan – : zajedno s Drugim, kroz otvoreni zid, vratite se i ona sama, prethodno proterana, i još muklje se uvući: zid će se opet sklopiti.

V

Zakiti, namerniče,
pest okrvavi,
bravama ovim po krvavu ružu.

Negostoprimalju
krvilj nek' zapečati rđu
sustali Bog.

Široko nebo umoru,
daljina blaga skapanju
topla li zemlja majka.

Ova pesma je neposredni tematski nastavak prethodne. Drugi je jedino ton. Brava iz ove je brava iz one. Ali pomirljivost tamo jest nemopirene ove. Gluva vrata čute podjeđako, ali ovde se zahteva manje strpljenja. Lupati samo dotele dok se pesnica ne okrvavi. Dalje ne. To je granica dosto-janstva. Potom za bravu zadelenuti okrvavljenu ružu da je u prolazu napipa sustali slipi Bog. Jer ruža bode i krv vonja. A Bog je jedino slep.

Slika je, naravno, biblijska. Pomor prvenaca u noći pred Izlazak. Međutim, Bog koji te noći prolazi Misirom, baš obratno, pošteduje jedino kuće s dovracima pokropiljenim krviju jednogodog jagnjeta.

Kako je moguće da uprkos jasnoj asocijaciji jedne nekoliko obrnute radnje, ipak ne dolazi do smisaone zbrke? Mislim da je stvar u tome što je logika slike u pesmi toliko jaka da se zapravo asocira samo Jahveova kazena ekspedicija u Misiru na noć pred Izlazak. I time se dejstvo slike još pojačava. Za njenu logiku kažem da je jaka, ukoliko je nužno da se preti onim vratima na koja je pala krv s okrvavljenje pesnice; i koja, dakle, već vonjaju. Stoga zardala, ključem neglačana brava mora biti zapečaćena krvlju domaćina. Za bravu zadenutu ružu nije samo trnoznak za Boga, nego je i cvet ljučavi (uzajamnosti) koja je mogla da se razvije.

Da li je suviše proizvoljno »sustali Bog« čitati kao slepi Bog? Kako god da se na to pitanje odgovori, njegova sustalost mora biti nekako određena, jer on ne može biti i sasvim onemoćao a da pesma ne izgubi svaki smisao. On još mora biti moćan da kažnjava. Slepilo se čini pogodnim jer ne dovodi

u pitanje prisutnost i moć, već samo vid.

Covek je sačinjen na priliku Boga. Ako je covek dvojan, zar onda i Bog nije i ovakav i onakav. *Sustalost*, koja još nije nemoćna, možda upućuje na buduću zanemarjalost nakon konačnog kažnjavanja.

Da li to dobacuje pitanje koje donose stihovi poslednje strofe? Da li su, dakle, tada nebo i blaga daljina topla utroba majke (zemlje koja se otvara leševima) umornom i konačno skapalom Bogu, iz koje on jednom ponovo treba čist i jak da se rodi?

VI

I kažu,
za kap dve
mirisnog ulja po telu
tovar je potrgano ruža.

I što
u plemenitoj larvi
gine leptirak,
tmolini ložnica je,
puti njinoj.

Pa ne užegne u ljubav
ovu laž.

VII

Puti za svilu.
Blud bludu
svilom u netrag to,
truleži trulež
na nesatrušnu vlat.

I zaturajući,
gle, istina bude,
i začnu plod

Jer i u podrumu memli
bleda se gljiva,
čedo nasmeši.

Pa Isaje likuj,
čemerom kad neželjeni rod
roditelja prostreli.

Ove su dve pesme spojeni beočuzi. Samo se svojim tmolim sjajem užajmo osvetljavaju. Čitati pri svetlosti zvezda.

Kontrolisanu zloupotrebu smrti leptira razumemo tek kad u sedmoj pesmi opazimo svilu. A put za svilu nije nam razumljiva bez ložnice koja se помиње u šestoj.

Ali kako razumeti tmolinu? Da li je to samo augmentativ prideva »tmolo« ili u tmolini sazvuči i bezbroj staroslovenskog tma?

Ako se opredelim za čisto augmentativno značenje, ložnica dobija genitiv plurala i klupko izgleda postaje nerazmrsivo. Pokušamo li da joj kao igri reči pridamo smisao tmolog bezbroja, tada ložnica stoji u akuzativu singulara i »njina put« postaje put tog bezbrojnog mnoštva koje se odaje primamljenom bludu pod krinkom tmole skrivenosti. Jer tama te skrivenosti ipak svetluca (kao što je tmolo vedro nebo bez mesečine), pa tako odaje lažni čin.

Bog je onaj koji progledava ovu laž – ili bi bar to trebalo da čini (s tim je povezano što on eksplicitno ne boravi u pesmi), pa ne dopušta da se »ljubav« zamirisana uljem i uspaljena tananošću svile užegne u ljubav, u istinu ploda.

Ali dobrski Bog upravo s očima stoji najslabije. Da li se to opet potvrđuje odgovor iz uvida? Da li to neko Drugi gleda i progledava umesto njega? Jer iako se blud meša s bludem i trulež s truleži, ipak zaturajući istina bude i začne se plod. Samo kao iznudena ironija tad zvuči sentimentalno opravdavanje:

Jer i podrumu memli
bleda se gljiva,
čedo nasmeši.

Iskren i nezapleteni tek je ledeni glas kojim se odaje gorko priznanje Isaiju, proroku zioslutniku.

VIII

Dvojih
pre sunca ukrštaj.

Sablasno
noći u noć je taj bat.

Da prespava se,
da pretegli u Boga dan.

Žeda je noćniku
ispiti sebi lik.

Nasušje daniku
u jarom vrat.

Doteturava
noćna nogu stan.

Krotina stari žulj
teretu se potura

Silazi niz prozore dan.

Pri kraju noći, pred samu zoru biva jedan tren u kojem sve dobija svoj začudni, ali baš zato verodostojni vid. Taj tren ne pripada ni principu tame ni principu svetla: on je osmatračica na ekvatoru. Stajalište pesnika. Dvojih pre sunca ukrštaj. Jedna detaljnija deskripcija toga treba uveliko je olakšana radom jednog drugog pesnika.

U pesmi »Baš kad će dan« (Vor Tag) Hugo von Hofmannsthal osvetljjava čitavu jednu skalu večnih događaja tog mističnog časa. Evo te pesme, jer će nam ona pomoći:

Sad leži i drhti na bledom horizontu
U sebe skljokano nevreme.
Sad mni bolesnik: »Dan! Sadu će spati!«
I sklapa vrele vede. U staji sad
Mlado grlo za svežim jutarnjim zrakom
Noždrne snažne pruža. Sad se u nemoj šumi
Skitnica neumivena diže
Sa meke postelje lanjskog lišća
I drska se ruka kamenom bacá
Za grlicom što snom opijena leti
I sam se strese, kad kamen tupo
I teško na zemlju pada. Sada se ruši voda
K'o da bi se za noć što se iskrala
U tamu oboriti htela, bez sučuti, divlja
I daha hladnog, u tom se gore,
Spasitelj i majka razgovaraju tiho,
Tiko, na mostiću, gotovo nečujno
A ipak je njihov špat večan
I neuništiv kao i zvezde gore.
On svoj krst nosi i kaže samo: »majko»,
Gleda je, a ona (uzdahom) tek: »ah mili sine«,
Kaže. – Sad nebo se zemljom nemí
Teskobni dijalog vodi. Sad prođe
Drhtaj groze kroz teško staro telo,
Novi dan da proživi ona se spremi. Sad
Bos se jedan šunja iz kreveta ženskog
Promiče poput senke, pentra se poput tata
Kroz prozor u svoju vlastitu sobu, u zidnom
Se zrcalu gleda, i iznenada strah ga hvata
Od tog bledog neispravnog stranca
Što kao da je sinoć
Dobrog dečaka, koji on beše, usmratio
I došao je sada da sebi opere ruke
Kao za porugu, u vrču svoje žrtve,
I zato mu je nebo tako teskobno
I sve u zraku tako čudno.
Sad se otvaraju vrata staje. A sad je već i dan.

Kažu da je neki američki logičar, meneći količinu svetlosti tokom 48 potpuno vedri tekućih časova, pokazao besmislenost ove pesme, pozivajući se na jasne dokaze o tome da postoji jednoznačna korespondencija istih količina svetlosti u prelasku dana u noć, odnosno noći u dan, tako da bi se taj tren morao pronaći i u sutonu (Baš kad će noć). Ali logičari često ne vide dalje od zvezda: ovde se, naime, uopšte ne radi o količini svetlosti. Radi se upravo i samo o prelazu noći u dan. Teško je živeti. Možda samo noć donosi olakšanje i slobodne snove. Noć je doba u kojem možda ni uhodne Oči ne vide. Ali je i nužda pomenuti daniku vratu u jaram.

Pesnici govore isto. Kao što kod Hofmannstala kroz teško staro telo zemlje prode drhtaj groze i ona se spremi da proživi novi dan, tako se i kod Nastasijevića potura teretu isti taj pasivni i masivni princip kojeg će on nazvati krotinom, stariom žuljem.

I silazi niz prozore dan.

IX

Korak ih
povazda u lov
Zamku to zapinje ruka,
noga u zamci.

Love,
a ulovljeni.

Š večeri, tugo,
ko kome plen?

Neko mi je jednom rekao da je Ajnštajn, koji je, navodno, nešto malo poznavao srpskohrvatski jezik, pri kraju života nekim slučajem došao u dođir s pesmama Pet lirske krugova između njih mu je, navodno, upravo ova zapala za oko i on ju je otada u nekoliko navrata navodio na svojim popular-

nim naučnim istupanjima u Americi. Verovatno mu je iz nekih razloga bila eksplikativna za opštu teoriju relativiteta.

Bilo bi teško sa sigurnošću rekonstruisati situaciju unutar jedne, ma koliko popularne, teorijsko-fizikalne Ajnštajnovе argumentacije u kojoj bi ova pesma zadobila funkciju eksplanansa. Ispak se nameće jedna mogućnost u kojoj bi se, na jednom planu opšte teorije relativiteta, mogla uspostaviti analogija s govorom ove pesme:

Suprotno očekivanju poluobrazovanosti, ta teorija ne relativiše sve – za nju apsolutna ostaje brzina svetlosti. Brzina svetlosti se neće uvećati ako se mi krećemo ka njenom izvoru, niti će se smanjiti ako se od njega udaljavamo; ova brzina, dakle, nije nešto relativno.

Ako se nade poznavaći koji će reći: »koješta, to s Ajnštajnom je legenda«, onda mogu da navedem Fukovu primedbu u vezi s Bifonom i Aldrovandijem: naravno da je legenda nešto što treba čitati.

Ovde uopšte nije neophodan zaključak da prema tome izgleda kako sve nestabilno, varljivo, upitno i živo, te ukoliko nastalo, u nekakvom svedenju mora biti dovedeno do jednog apsolutnog uporišta (kao što se to, primjerice, očigledno zviba u geometriji, gde se dolazi do termina koji se dalje ne mogu definisati bez logičke pogreške) – nama je bitno da i ova pesma pod brojem IX ima takvo apsolutno uporište, nasuprot provedenoj relativizaciji u središnjim stihovima. To apsolutno ocrtanje je kao dolazak večeri, koji prati tuga i koji je, dakle, dolazak smrti. Smrt je apsolut koji neminovno dolazi. Kao što se brzina svetlosti ne može učiniti bržom, tako se ni smrt ne može učiniti smrćnjom. Lov je relativan, ali je ulovljenost apsolutna.

Hipokrižija ovakve uredenosti sveta pomalo liči na jedan osobeni slučaj dečje neuroze, dijagnoziran preko takozvane »igre sveta«. Naime, plejmejkeri dečje psihologije izumeli su igru koja se izvodi pre terapije i koja se sastoji u tome što se deci daju svakovrsne igračke prilagođenih dimenzija (uključujući ljude, životinje, kuće biljke, mame, tate, aste, sestre itd.), pa ih se odgovarajućom taktilkom navede da od njih sačine »svog« svet. Izgled sveta je obično vrlo indikativan i uveliko olakšava postavljanje dijagnoze. Elemlj, jedno dete, diskretno navedeno na igru, u kadi je napravilo divan i sklanjan svet, nesumnjivo ureden jasnim logosom – i onda na nj pustilo puni mlaz vode iz slavine.

Iz šale, ovaj jedinstveni slučaj izumljene igre možemo podići na transcedentalnu ravan. Da li bi tada Nadglednik dobio ulogu terapeuta?

X

Krst na raskršću
tu nauka.

Sina ne raspeste vi,
raspeo se sam.

Ni nedra majci,
ni bedra.

U krstu kad nje
rodaj vam i zadojenje,

O, zar za dalja raspeća
nevinoča ne.

Sina ne raspeste vi,
raspeo se sam.

Već su promakle tri puta do tri pesme i sad se već mora zazvati Spasitelj – i stvarno, čak se ni ne krije u pesmi. Ne može biti govora ni o tobožnosti ona u svome (rimskom) broju nosi i krst svetog Anđelija(X).

Ako je ispravan rezon računice, onda bi Sin trebalo da se stvarno pojavi u pesmi koja za ovom sledi treća po redu, uz dodatak još jedne, jer Sin je jedinstven – dakle, u četrnaestoj. Ako bi se osporio rezultat ove računice, zbog sumnje u jedinstvenost Sina, koja bi se iskazala kao sumnja u opravdanost dodavanja još jedne pesme broju koji je već utvrđen kao konstitutivan, onda bi stvar opet izšla na isto, jer se u svim drugim slučajevima, koje takva sumnja podrazumeva, broj XIII kao sumnjuv broj preskače u brojanju. Dakle, ishod je ponovo isti, Sin će se pojaviti u četrnaestoj pesmi. Računica koja je trojku podigla na ravan konstitutivnih elemenata cirkusa ovih pesama, broju X, pa prema tome i pesmi koja pod njim stoji, dodeljuje ulogu raskršća. Uostalom, prvi stih glasi: Krst X na raskršću. Naredni veli: tu nauka. Pitanje je šta će tu biti da se nauči?

Dvokratno ukazivanje na samoraspinjanje mora da je zbog nečega vrlo važno. No, samo po sebi ono još nije nikakva nauka. Prethodno gotovo uvek već znamo da je to slavno raspinjanje unekoliko dragovoljno i, dakle, ne samo unapred izvesno. Prema tome, biće da se u tom ukazivanju krije neko tajno mnjenje koje nadilazi podrazumevano poreklo i svrhovito bivanje Sina. Za sada, to mnjenje izgleda osigurano jakom bravom. Ključ moramo drugde potražiti.

Kroz praksu obilaženja kulaka, enkavedeovci su razvili metodska kritičku: »Čega nema u kući, nači ćeš u podrumu!« (Podrum je, naravno, metaforično upotrebljen i uključuje u svoj domen čak i tavan i obližnu šumu). Faust je pokazao (ako nas Gete nije prevario – a ja mislim da drugi put malčice jeste) da se i davo može korisno upotrebiti – ukoliko se, da tako kažem, zloupotrebni. Krenimo, dakle, dole.

U proključalom ioncu vapaja:

O, zar za dalja raspeća nevinoča ne.

iskusno žandarsko oko odmah uočava ključ koji već beži iz londa.

U poretku u kojem je Bog tvorac a, kako se dosad pokazalo, preko sive eminencije svoga Nadglednika i gazda, svi sinovi su sivi sinovi Božji. Ali samo nevini mogu da budu Otkupljivači. Budući da se Nadglednik superior-

nošču okatog umeće između Boga i roditelja, to nevinih nema. Jedinstveni slučaj bio je samo proizvod lakomislene nebudnosti – stari Bog je, i ne znači, iskoristio svoju šansu, ali ona se očas pretvorila u ništa. Po svemu se deči, Nadglednik je u najhitnijem roku sredio stvar na najpovoljniji način. Jedna efikasna kura demagogije nad Sinom u pravom trenutku, bila je možda dovoljna za obrazovanje nepokolebljivog uverenja u nenadomestivu svrhovitost odluke koja je time dobila karakter-samovolje. Sama Jevangelija, dodusje s jednom privatnom intencijom, kroz usta Jevreja i fariseja ukazuju na takvu mogućnost: »Tada mu rekoše Jevreji: Sad vidimo da je davo u tebi: Avram umrije i proroci, a ti govorиш: ko održi riječ moju neće okusiti smrti do vijeka«. Jovan, 8/52/

»Mnogi od njih govoraju: U njemu je davo i poludio je«. Jovan, 10/20/ »A fariseji govoraju: pomoću kneza davolskog izgoni davole.« Matej, 9/34/

»A književnici govoraju: U njemu je Veelzebul.« Marko, 3/22/

»U meni davola nema nego poštujem oca svojega.« Jovan, 8/48/

Ipak, posredstvom te privativne intencije, zbijanje su mogla biti primljena samo u svojoj praznovernoj verziji nad kojom teže dvokratni reflektovani stihovi:

Sina ne raspeste vi,
raspeo se sam.

XI

Nisko se svetiljke upale,
goni noć.

Nespojok
zvezdani mir taj
njinom spokojstvu.

Na tavanicu
jer ne zasipe,
potajni o zidove
odbiju se šapati Boga.

Sobe to ispuni,
sobičke,
čkilji iz kutija
njin dan.

Osma pesma je poučila da je nasušje podmetnuti daniku vrat o jaram. Teško je živeti i dan iscrpljuje. Čovek je nespokojan. Ali, ovde vidimo, dobar Bog je dobar i šalje noć. Priroda se meškolji i, izuzimajući bića tame, opušta za počinak. Spokoj kratkotrajan – ali nekakav. No, jedan bučni čenj dnevne prirode prima dar ostavljajući ga za kasnije. Taj rod još ne spava. Uzalud Bog šapuće tajnu – uspavanku. Nesanica. Tajni se šapat izjavio, pa odbivši se o zidove krene put povratka; ali ga tavanica, svod njinog staništa, zadrži. U neko doba šapat urodi, a dotle, ispunivši sobu, sija kroz prozore. Što jača nesanica, danu sličnije svetlo. To je napredak toga roda. Otkud nesanica?

Nisko i niže,
Boga dnom,
naličje gde izvrne se u lik.

Starog modrokrvnog
naruči starac
vina i devojku.

O, trikrat
suva bi listala grana,
trikrat bi

oko trulog panja
namotalo leta,
koliko vinu i njoj.

I samo i samo
smežurava ruka o dojku.

Ne guknu, sejo,
novorođenče na njoj.

XII

Gde je to najniže mesto, preispodnje dno Boga u kojem se naličje izvrće u lik? Gledano živim očima, ono je čak relativno plitko. Ali dimenzija konačnosti je ovde nebitna. To nas mesto interesuje sa stanovišta beskonačnosti. Pre ikstvusta o njemu se, međutim, ne može govoriti ništa. Posle ikstvusta mi sami više nismo u dimenziji konačnosti, iz koje se jedino možemo pitati, te tako odgovor izostaje – jer tada mi nedostajemo.

Pa ipak, lako se nasukavamo u elementu prostora, ne stiže nas ista sudska i u elementu vremena. Tu i pre samog ikstvusta raspolazemo neiskorenjivom izvesnošću. Štaviše, odgovor koji dobijamo preko te instancije potpuno rasvetljava pitanje na kojem smo se prethodno nasukali – i to tako što ga čini ravnočinim.

Tome mesto u elementu vremena odgovara smrt, kao zbijanje izlazeњa pred Istinu. Događanje u kojem ličina postaje lice, »naličje gde izvrne se u lik«. Da bi se opunovažilo ovakvo određenje, nije neophodno potezati drevne Tibetanske knjige. Za nas je ovde dovoljno već i to što je ono na jedan simboličan način sačrđano i u tradicionalnoj hrišćanskoj svesti.

Na prvi pogled, stihovi prve strofe čine, dakle, lokalni okvir za radnju koja se razvija u ostalim. Dobre je kad prvi pogled prati i drugi. U ovom slučaju se onda stvar vidi drukčije i prva strofa počinje da odgovara grmljavini kojoj prethodi nebeski znak što je najavljuje i objašnjava. Radnja ostalih strofa vremenski prethodi zbivanju u prvoj.

Pa kako to da je taj prirodnji sled u pesmi narušen? Kako to da se smrt javlja pre dogadaja koji je najavljuju?

Pitanje je, naravno, banalno, ako se shvati kao struktorno kompozicijom (pitanje). Strukturu pesme vlađa unutrašnja zakonitost koja nužno zahteva da ona bude komponovana upravo onako kako je komponovana (pod pretpostavkom da se pesma već drži), i nema nikakvog smisla na ovome se mestu piti zašto je na tome planu to tako. Tu figurišu razlozi ritma, disanja pesme, melodije itd. Postavljeno pitanje upućeno je s plana po-govora pesme. Na toj ravni ono ipak traži svoj odgovor.

Koliko god to pogrešno postavljeno pitanje bilo banalno, isto toliko je jasno da se pravilno shvaćenom pitanju otvara čitavo more odgovora. Ako je Buridanov magarac umro od gladi, neki brodolomnik u tome mora mogao bi se udaviti u nemogućnosti da se opredeli između nekoliko podjednako bliskih i podjednako masivnih dasaka što plutaju oko njega. Treba, dakle, zažmurniti i prosto se uhvatiti za jednu.

Smrt prethodi životu. Ništavilo koje s izvesnošću nadolazi identično je ništavilo iz kojeg dolazimo. Tako prva strofa funkcioniše dodaše kao ishod koji ishodi, ali i kao ishod koji uvek već ishodi. Utolikо ona funkcioniše i kao transcedentalni okvir koji određuje sva zbivanja u pesmi, odnosno, na proširenom planu, sva zbivanja života.

Radnja koju donose naredne strofe slika jednu situaciju što je određena tim (više ne puko lokalnim) okvirom. U suštini, to je Faustova situacija iz prvog dela tragedije, s tim što se davolovo posredništvo ne ocratava u potkušaju njenog prevladavanja, već u njenom stvarnom uspostavljanju. A liniji ovde praćenog po-govora uopšte ne protivreči što se u neutaživosti volje za život vide začini smutipuka.

Ukoliko starac poručuje staro vino i devojku, on ište jaku krv i novi život. Jer ta bi uvela grana još trikrat htela da lista. Taj bi se truli panj rado okomotao s još toliko godova koliko broj upihtijano vino i devojka uza nj. Ukoliko, dakle, privija uz sebe ženu, to on sam želi ponovo da se rodi. Ali samo njegova ruka uspeva da se maši za dojku.

Krug se zatvara. Prvi dodir sa svetom, ravan je poslednjem. To se novorodenče više ne rada nikad.

XIII

*A bludu pod prozorom,
tik tu,
vrta se malo začeprijalo.*

*Vonji na miris,
mirisu na vonj.*

*I zamirišu li, biljko,
truleži dah to je iz tebe,
na stabljiku na list.*

Iz naše kontrolisane vizure, u prvoj ravnii svoga po-govora, ova pesma ocratava baštovansko-botaničku dramu i čini svojevrsnu primenu prethodne. Njeno polazište jest jedno mesto iz Svetog pisma, kojim o sahranama katolički popovi vole da teše tužne zborove: Samo ono zrno iz zemlje iznikne koje u zemlji istruli. (Karakteristično je da svoje mrtve u zemlju pokopavaju po pravilu zemljodelački narodi. Veliko odstupanje od tog pravila čine običaji naroda zadojenih bramanizmom, koji propoveda potrebu prekidanja lanca životâ i utolikо kroz spaljivanje leševa intendira vraćanje duše svom čistom elementu.)

Začeprijana, izgabuljana gredica pod prozorom, pripremljena pri kraju zime da bi se proleća zamirisala, samo površno gledano treba da posluži odmoru očiju i veselju noseve. Gledano očima koje uvek već drže pogled na onom preispodnjem dnu gde se naliće izvrće u lik, i koje su shodno tome pronicljive, ta je gredica zapravo tu da ubedi u nemoguće: da će trulost leša – tog neuglednog semena – iznići u raskoš boja i mirisa novog života.

Zato se bludu pod prozorom – naime, kontrolisanom razmnožavaju – tako brižljivo priprema ložnica.

Ali oni beli zvončići što mirisom zavone o Đurđevdanu – samo su zvonjčići. Njihov je miris neprevarnom njuhu – vonj.

XIV

*I to pa to,
i sve to.*

*Na kužne međe
prečista bude,
kad stala.*

*Nečisti kap
čedno se otkinula
i pala.*

*S mesecem
to tiho tek
izmili setna budala.*

*I to pa to,
i sve to.*

Već je prvo prepuštanje krugu ovih pesama u poslednjoj naslutilo beočug koji zatvara lanac, sažima u sebi celo kruženje i pruža se ka novom započinjanju. I dok je u početku izgledalo da krug iz nekog razloga najpre dejstvuje kao celina, sad bi se taj izgled mogao i izmeniti. Naime, ako se jedan manje površan pregled ove pesme složi s tim što se s početka slutilo, onda je sasvim moguće da je, u stvari, nesumnjivo dejstvovanje celine posredovano upravo njome, dakle, dejstvovanjem detalja. Tako bi se (anticipirajući neko opšte pravilo) dijalektika hermeneutičkog kruga možda mogla pronaći kao klica u ma kojem prvom (bilo ono deo ili celina) kojim započinje razumevanje.

Zašto to čini baš ova pesma, a ne neka druga?

Sigurno ne zato što ona grafički stoji na kraju. Koja zatvara krug mogla bi stajati na ma kojem mestu.

Možda je stvar u tome što je ova pesma, s jedne strane, sama očigledno kružna, i što je, s druge, tako reči, neposredno jasna. Tom jasnošću ona dodaje goriva dejstvovanju celine, a svojom kružnošću ukazuje i na faktičku kružnost tematskog kruga. Sama, pak, zatvara krug, ukoliko svojom sažimanjučom dimenzijom dostiže najviši stepen refleksije.

Figura kruga je znak Boga, ali i znak uzaludnosti. Begunac u močvari što beži po svome tragu.

Stihovi prve strofe sažimaju sve prethodne pesme kao jednu istoriju bede. I to pa to, i sve to. Srednje tri strofe slijaku dolazak hristosa da bi se ispunilo proročanstvo iz pesme na raskršću, i da bi se zabilo kao i u zbilji. I ta linija njinog po-govora nije kasabski sokak nego prečanski šor – u doba letnje, kada je plaha kliša skupila prašinu.

Da u pravi čas bude prečista, pripalo je, dašto, samo Mariji. Kap kojom žena začinje nužno je telesna (nečista) da bi uopšte zanela. Čednost dodira već je objašnjena čistim posredništvom Boga usled lakomislene nebudnosti Nadglednika. I onda, s dosudjenim lunarnim mesecom (o Božiću), rodi se Sin – na slavu vijekova. Izmili to setna budala. A potom se raspne uzalud; pa qet iz početka stara istorija:

*I to pa to,
i sve to.*

Pisano je: »U početku bježe riječe.« (Doduše, u izvorniku umesto gole reči stoji »logos« – ali naša baština, koja je uveliko izvršila svoje delovanje, a vrši ga i dalje, logos je bitno usvojila kao Reč.) Upisivanje reči u kamen, kao u nešto trajno i tako reči večito, moramo pokušati suočiti s još jednim mogućim smislom.

Upisanost u kamen rečima još ojačava njihovu »mušku« dimenziju, koju su one već imale po svojoj pisanosti. Pri tom se pozivam na Fukoa koji, govoreći o ezoterizmu XVI veka kao fenomenu pisane reči, navodi Vižnera i Direa: ovi, pak, smatraju da je govorna reč samo ženski deo jezika, kao njegov pasivni intelekt, dok je pisana reč aktivni intelekt, »muški princip« jezika. »Govorna je reč lišena svoje vlasti nad stvarima.« »Glasovi predstavljaju samo prolazan i nestalan izraz jezika.« »Adam, kad je dao prva imena životinjama, samo je čitao njihova vidljiva i čutljiva obeležja.« Tek pisana reč omogućuje trajnu vlast.

Ona ponekad čak i neposredno širi svoju moć. »Reci mi«, kaže Paracelzus, »zatšto zmija u Helveciji, Algoriji i Svedij razume grčke reči Osy, Osya, Osya... U kakvom su ih školi naučile da bi, čim čuju te reči, odmah okreñule rep kako ih ne bi ponovo čule? Čim čuju te reči, uprkos svojoj prirodi i svome duhu, zmije se umire i nikog ne ujedaju otrovnim ugrizima... Ako u pogodno vreme napišeš te iste reči na pergamentu ili papiru i ako ih pružiš zmiji, ona neće ostati manje nepokretna nego da si ih glasno izgovorio.«

Dabome, poređ toga što u potonjem slučaju treba umeti pogoditi pogodno vreme, sve ove rečenice ezoterične mudrosti treba čitati sa zrnom soli. Njihovo tumačenje se iscrpljuje u aplikaciji. One ponovo odista govoru kad počnu da funkcionišu. Mislim da, primenjene na gornju interpretaciju, one mogu oživjeti: Pisana reč kao aktivni, muški intelekt jezika i kamen kao tipično muški materijal, u svojoj vezi omogućuju sprovođenje trajne vlasti. (Ponajmanje naša doba, kao jedna od senki večnog zbivanja koje se uvek već zviba, može osporiti vezu pisane reči i Vlasti.)

Nema mnogo razloga da se principu vlasti, vladavine uopšte, prida karakter dobra. Mislim da u svakom slučaju jači razlozi potvrđuju suprotno: naime, da vlast po sebi produkuje i reprodukuje zlo. A ipak je Bog Svetog pisma, bog kaš po definiciji princip dobra, vlastodržac. Kako objasniti protivrečnost? Teško da neko objašnjenje može uzeti oblik teodiceje a da ne postane demagogija. Ono što je gornje tumačenje htelo i pokazalo, ukoliko je koherentno, naime, da reči pesnika sažaljevaju Boga i bacaju svetlo na davola koji stoji između njega i sveta, još ne predstavlja nikakvo objašnjenje.

Cija je vera ipak prejaka i koji će prigovoriti da reči kamenog zakona jesu dobra umstvenost koja je, međutim, neposlušana, a i dalje se ne sluša, neka samo pomisli da je za nj Božja reč toliko moćna da je sveomoćna. Utopliko je ona sveobuhvat i utolikо zapravo šifra. Reči zakona na kamenim tablama mogu se čitati i ovako i onako.

Da li je pesnik, nadahnut dimom i smradom zgrajšta na kojem diže kuću (1919. godina) kroz čiji prozor puca vidik (po-govorā), ipak ponudio neko rešenje (ispostavljene protivrečnosti)?

Ako se ova linija po-govora rastvori u alkoholu, pa se tim rastvorom premaže originalne stranice Nastasijevićevog rukopisa »Reči u kamenu«, onda se ispod naslova pojavljuje mota napisan tajnim mastilom:

»Vaš je otac davo; i slasti oca svojega hoćete da činite: on je krvnik ljudski od početka i ne stoji na istini; jer nema istine u njemu; kad govor laž, svoje govor: jer je laža i otac laži.« Jovan, 8 (44)

Ipak, u sedmoj pesmi »Reči u kamenu« pesnik pominje proroka Isajiju. A upravo kod ovoga nalazi se jedno od četiri čudovišna mesta u Bi-bljiju:

»Koji pravim svjetlost i stvaram mrak, gradim mir i stvaram zlo, ja Gospod činim sve to.« (45,7)

- Svakako da taj uvid pretpostavlja: Karl Marks kad odumiranje države vidi kao imperativ »prelaznog perioda«.